

जानेवारी २०१८

साद

वर्ष : १ अंक : १

महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग

गावकारभारीण - एक अनुभव

महिला राजसत्ता आंदोलन
ही स्वयंसेवी संस्था
गेली १८ वर्षे महिलांना
प्रत्यक्ष सत्तेतील वाटा
मिळवून देण्यासाठी काम
करीत आहे. नव्याने
निवडून आलेल्या म
हिला लोकप्रतिनिधींना
कारभाराची माहिती करून
देण्यापासून ते त्यांना
निर्णयक्षम बनविण्यापर्यंतचे
काम संस्था करते. या
संस्थेविषयी...

भीम रासकर

राज्य समिती सदस्य, महिला राजसत्ता आंदोलन

गा वातल्या शाळेत चौथीत असताना एका गुंडाचा तमाशा आम्ही सर्वजण उघड्या डोळ्यांनी पाहायचो. पाणी आणायला जाणारी बाई असो की शौचाला जाणारी, गावाने पोसलेला हा गुंड तिचा पाटलाग करायचा. त्यानं बायांचा जीव नको करून टाकला होता.

एके दिवशी पाटलानं, तालुक्यावरून आणून दुसऱ्या घरात ठेवलेली केसरबाई या गुंडाला भेटली. तिन् भर रस्त्यात त्याला आडवा केला. साऱ्या बाया गोळा झाल्या. आम्ही पोरं-टोरं तर टाळ्या पिटायचेच बाकी होतो. तिन् रस्त्यावर आडवा पडेपर्यंत त्याला बुकलला! शेजारी कुत्र्याची घाण पडली होती त्याच्यातच त्याला धुमसवला! सारा गाव अवाक् झाला. ती पाटलीण नसली तरी पाटलानं ठेवलेली बाई! कोण तिला हात लावणार? आठवड्यात गावातलं तंग वातावरण निवळलं!

ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीचे पडघम वाजू लागले. गावातला खराखुरा गाव हलायला लागला. तेवढ्यात बातमी धडकली, एक बाई उमेदवार म्हणून हवी आहे. गावकरी बाई शोधून-शोधून थकले. पिंपळाच्या पारावर सहज कुणी तरी केसरबाईच नाव घेतलं. पाटलानंही ते मनावर घेतलं. बाई

तयारच होत्या. हा हा म्हणता प्रचार सुरू झाला, आणि त्या जिकल्यादेखील! बाईची बैलगाडीतून विजयी मिरवणूक काढली गेली. गुंडाला एका दमात आडवा करणारी केसरबाई, बायांच्या दमावर निवडणूक जिंकली!

शाळेत पाण्याची टाकी नाही म्हणून आमच्या वर्गातल्या मुली केसरबाईंना भेटल्या. मधल्या सुटीत रोज दारोदारी पाणी मागायचा पोरींनाच काय, आम्हालाही वैताग आला होता. केसरबाईंनी ग्रामपंचायतीत धोशा लावून महिन्यात शाळेत पाण्याची टाकी बसवून घेतली!

आमच्या मतानं, केसरबाई आमची हिरॉइन झाली. आम्ही जमेल तेव्हा तिच्याशी गप्पा मारायचो. एकदम सरळ कारभार! माझ्या आयुष्यात मी पाहिलेली ही पहिली यशस्वी कारभारीण! आम्हाला शाळेत केवळ पाणी देणारी नाही तर गुंडाला चितपट करून लोळवणारी ही केसरबाई, बालमनावर छाप सोडून न जाती तरच नवल!

पुढच्या वाटचालीत रिसोर्स अँड सपोर्ट सेंटरच्या (आर.एस.सी.डी.) 'परिणाममापनाचं' काम आमच्या टीमला मिळालं! १९९४ सालापासून महाराष्ट्राच्या विभागा-विभागांतून लोकविकासमंच तयार झाले होते. अनेक संस्था-संघटनांचा हा समुदाय परिणामकारकरीत्या काम करीत होता; परंतु राज्य पातळीवर आणि विशेषतः धोरणावर त्याचा परिणाम जाणवत नव्हता. सर्व लोकविकासमंचाच्या राज्यस्तरीय टीमने सामूहिक 'राज्य अभियान' राबवायचं ठरवलं. त्यात बचतगटाच्या महिला या सर्व विभागांत समान घटक असल्याचं जाणवलं. पंचायतराज व महिला आरक्षण हा मुद्दा त्यातून चर्चेला आला. राज्याच्या पहिल्या महिला धोरणाचाही प्रभाव आमच्यावर होताच. त्यातूनच 'महिला राजसत्ता आंदोलन' आकार घेत गेलं! महाराष्ट्रातल्या १६२ संस्था-संघटनांचं जाळं पाच विभागीय नेटवर्कमार्फत जिल्ह्याजिल्ह्यांत पोहोचलं. दोन वर्षांत अनेक कार्यशाळा व विचारमंथनानंतर 'सायगाटा अधिवेशन-२०००' पार पडलं. विदर्भातल्या या छोट्या गावात महाराष्ट्रभरच्या बचतगट व पंचायत-कारभारीण दोन दिवस ठाण मांडून बसल्या. आपलं नाव, गावं, मागण्या, अनुभव सांगत त्यांनीच या अभियानाची घोषणाही केली. सन २००० ते निवडणूक आयोगाच्या पुढाकारातली २०१७ची राष्ट्रीय परिषद ही महिला राजसत्तेच्या प्रवासाची म्हणजे एक सोनेरी इतिहास व

भविष्यकाळाची भक्कम पायाभरणीचा टप्पा मानला पाहिजे.

'प्रकल्प' ही संकल्पना काही संघटना व महिलांनी मोडीत काढत, 'पंचायतराजमध्ये नेतृत्वात महिला' हे अभियान उभारलं गेलं. आज बारा हजार सदस्य, सहाशे गाव-शाखा, दोन हजार कारभारींची पंचायतराज आघाडी, शंभर नेतृत्वशील महिलांची टीम, जोतिबांच्या विचारांची, संस्थाप्रमुखांची साथ, अनेक नेटवर्कचे सहकार्य व गावासह महिलांचे प्रश्न घेऊन लढणारी ३५ प्रमुखांची अव्वल फळी महाराष्ट्रात उभी राहिली! बेचाळीस भागीदार, अनेक नामवंत, विचारवंत व महिला चळवळीच्या प्रेरणेचं बळ लाभलेलं हे आंदोलन गावागावांत रुजत आहे.

निवडणूक आणि लोकप्रश्न यांची फारकत कशी झाली कुणास ठाऊक? पंचायतराज व गावसमस्या यांचाही घटस्फोट कुणी, कसा घडवून आणला हाही शोधनिबंधाचा विषय होऊ शकतो; परंतु सर्वांत मोठा शोध पुढे येतोय तो म्हणजे- माणसाला राजकारणाचा तिटकारा वाटावा अशी अवस्था, कोणत्या व्यवस्थेनं जन्माला घातली आणि का घातली? या सर्व प्रश्नांच्या शोधात महिला राजसत्ता आंदोलन गेली १८ वर्षं महिलांच्या पाठबळावर, त्यांच्या ऊर्जेवर व नेतृत्वशील राजकारणांच्या अनुभवावर उभं राहिलं आहे.

सायगाटाला रणशिंग फुंकलं, संगमनेर अधिवेशनात ग्रामसभा गौरव अभियानाची घोषणा झाली. औरंगाबादला सहकारी आंदोलनाशी आघाडी बनवायचं ठरलं. मुंबईतल्या जागतिक सामाजिक मंचानं विश्व-व्यासपीठावर महिलांना पाचारण केलं. पुण्यात झालेल्या भेटीत अमेरिका आणि बांगला देशातल्या पाहुण्यांसोबतचा वडगाव-झांजे'तला संवाद महिलांना मांडणी करण्याचं आत्मभान देऊन गेला. गारगोटीत नव्या दमाच्या कारभारींनी आंदोलनाची धुरा आपण सांभाळू शकतो हे सप्रमाण सिद्ध केलं. मुंबईत झालेल्या महिलांच्या विविध प्रश्नावरील महिला महापंचायतीतील आंदोलनाची भागीदारी डोळ्यात भरण्याजोगी होती. नायगाव भेटीतील महिला सरपंचांचे जोतिबा-सावित्री दिनदर्शिका वाचन, वेगळा अनुभव सांगून गेले! २०१७च्या रौप्य महोत्सवी राष्ट्रीय परिषदेत कारभारींची सापशिडी व 'ओरिएंटेशन पॉलिस्सी' चांगली दुमदुमली.

दर वार्षिकात होणारी महिला अत्याचारविरोधी धरणे आंदोलन असोत, राजसत्तेतल्या कारभारी हा विशेषांक

साद

// स्त्रीशक्तिरनुत्था सदा //

असो, सरोजिनी नायडू पुरस्काराची लेखनमाला असो किंवा दर त्रैमासिकात होणारा राज्य आढावा असो, या नेतृत्वशील महिलांची मुसंडी आता. दिल्ली, आसाम, नेपाळ, जयपूर, कच्छ व अमेरिकेतील न्यूयॉर्क शहरांपर्यंत पोहचली आहे.

यातल्या काही कारभारणींचा कारभार हा वर्तमानपत्रं, मासिकं व दूरदर्शनपर्यंत पोहोचला आहे. अनेकींना त्यांच्या गावातल्या पंचायतीसोबत आजही तीव्र झगडा करावा लागत आहे. कारभारणींच्या तोंडून सहज बाहेर पडणारी रणनीती जगभर पोहोचवण्याची गरज आहे. त्यांनीच 'ग्रामपंचायत दर्शन' हे अभियान राबवून बायांना ग्रामपंचायतीचा उंबरठा ओलांडायला शिकवलं. त्यांनीच 'हिशेब दाखवा' अभियान घेऊन गावातल्या सत्ताकेंद्रांना जाब विचारला. त्यांनीच आम्हाला वेगळ्या सभा घेऊ द्या, म्हणून 'महिला ग्रामसभा' मिळवली आणि 'झेंडावंदनाचा अन्याय' ही दूर केला. आज त्या दिमाखात झेंडावंदन करायला जातात व सोबत बायांनाही घेऊन जातात. महिला सरपंचांबरोबर त्यांच्या नवऱ्यांचाही जाहीर सत्कार करा, हेही या कारभारणीच सांगतात. एकदा बाईच्या कामात लुडबुडणार नाही हे जाहीर कबूल केले की गाव आपोआपच नवऱ्याला ताळ्यावर ठेवतं. जोतिबा जागृती अभियानालाही कारभारणींचा पाटिंबा आता जास्त समजूतदारपणे वाढला आहे. 'सावित्री दिसे घरोघरी, जोतिबाचा शोध जारी' या मोहिमेचा प्रचार राज्यभर सुरू आहे. महाराष्ट्रानं पंचायतीत महिलांना निम्मं आरक्षण दिलं तसं किमान ३३ टक्के आरक्षण वरील सभागृहात मिळालं तर, आत्ता फौज तयार आहे.

महिलांच्या पुढाकाराने व्यापक राजकारणाची दिशा व दशा बदलण्याच्या इराद्याने पंचायतराज व प्रश्नांची गाठ घालत महिला राजसत्ता आंदोलन, एक राज्यव्यापी जनसंघटना म्हणून बाळसं धरीत आहे. सभोवतालच्या चार राज्यांसोबत विचार-विनिमय करीत, राष्ट्रीय स्तरावरही अनुभव मांडत आहे. ही संघटना पुरुषविरोध नाही. जोतिबा आघाडी, संस्था-आघाडी, पंचायतराज आघाडी व युवा-आघाडीची बांधणी केली जाणार आहे. काही जिह्यांमधून असंघटित महिलाही आंदोलनाशी 'मोलकरीण' संघटनेच्या माध्यमातून सोबत येत आहेत. 'लॉग इन एशिया' या तेरा देशांच्या नेटवर्कशी आपला नित्य संबंध आहे.

पुढील काळात राजसत्तेतील महिलांच्या प्रश्नांसोबत गावाचेही प्रश्न जसे - महिलांबाबतची हिंसा, दारू व

उपजीविकेचे व नव्यानं तयार होणारे असुरक्षिततेचे प्रश्न, घेतच हे जनआंदोलन व्हावे, असा ध्यास आहे. गावातल्या राजकारणापासून जिल्हा परिषदेच्या सभापतिपदापर्यंत महिला ठसा उमटवीत आहेत. बचतगटातील पारदर्शिता, उत्तरदायित्व व लोकशाही गावातल्या पंचायतींत मूळ धरत आहे. ही लोकशाही लोकसभेपर्यंत पोहोचवायची तर प्रवास खडतर असला तरी राज्य घटनेच्या मार्गानं जाणारा असल्याने दिशा स्पष्ट आहे. प्रत्येकाची राजकारणाची गोडी वाढल्याशिवाय त्या मार्गावरील अंधुकपणा दूर होणार नाही. साऱ्या नद्या जशा समुद्रात मिळतात तसे सारे प्रश्न राजकारण या समुद्राशी येऊन भिडतात. त्यासाठी 'राजकारण' या संकल्पनेची प्रतिष्ठा योग्य उंचीवर गेली पाहिजे. आपल्या हातात मोबाइल आला आणि तो वापरायला आपण सहजगत्या शिकलो. मात्र महिला आरक्षणाचं साधन, अजून सत्ताधारीवर्ग समजून घ्यायला शिकला नाही. त्याकडे तो शंकेनेच पाहतोय. नाही तर राज्यातलं आणि देशातलं महिला आरक्षण विधेयक का अडकलं असतं?

(संपर्क : द्वारा आर.एस.सी.डी., सेक्टर ९, आर एच ४, सी ४, लेन ४, सी.बी.डी-बेलापूर, नवी मुंबई ४००६१४. मोबाईल: ९८६९२५९९९४ ई-मेल : bhim.rscdgmail.com)

// न्योयचित्तुल्या सदा //

साद

पोलिसांकडून मदत कशी मिळवावी...

- महिलांनी त्यांच्याविरुद्ध होत असलेल्या गुन्ह्याची तक्रार देण्यासाठी न घाबरता पोलीस ठाण्यास जावे.
- पोलीस ठाण्यात महिला अधिकारी तत्काळ दखल घेऊन तक्रार नोंदवून घेतील.
- तुमची तक्रार तुम्हाला वाचून दाखवली जाईल व फिर्यादीची एक प्रत त्वरित विनामूल्य दिली जाईल.
- विनयभंग, बलात्कार यांसारख्या गुन्ह्यांचे घटनास्थळ कोठे आहे याची काळजी करू नका. कोणत्याही पोलीस ठाण्यात जा. पोलीस तुमची तक्रार नोंदवून संबंधित पोलीस ठाण्यास त्वरित हस्तांतरित करतील.
- तुमचा जबाब नोंदवताना तुमच्यासोबत तुमची विश्वासार्ह व्यक्ती हजर राहू शकतील. तुम्ही कौटुंबिक हिंसाचाराच्या बळी असाल तर पोलीस तुमची तक्रार नोंदवून घेतील. त्याचबरोबर तुम्हाला कौटुंबिक हिंसाचार कायद्यांतर्गत जिल्हास्तरावरील महिला बाल विकास अधिकारी, या कार्यालयामार्फत सेवा उपलब्ध होऊ शकते याची माहिती देतील.
- महिला जर लैंगिक गुन्ह्याच्या बळी असेल तर महिलांच्या वतीने इतर कोणत्याही व्यक्ती पोलीस ठाण्यास येऊन तक्रार देऊ शकते.
- महिला जर पोलीस ठाण्यास जाऊ इच्छित नसेल तर पोलिसांच्या मुंबई येथील १०३ व उर्वरित महाराष्ट्रकरिता १०९१ या हेल्पलाईनवर संपर्क साधा. महिला पोलीस अधिकारी साध्या वेशात तुम्हाला सोयीस्कर ठिकाणी भेटून तुमची फिर्याद/जबाब नोंदवतील.
- महिला जर स्थानिक भाषेत बोलू शकत नसेल किंवा काही शारीरिक/मानसिक व्यंग असेल तर पोलीस दुभाष्या किंवा विशेष प्रशिक्षक बोलून त्यांच्या मदतीने तुमची फिर्याद/जबाब नोंदवून घेतील.
- महिला पोलीस ठाण्यात आल्यावर आरोपीच्या संपर्कात येणार नाही याची दक्षता पोलीस घेतील.

- पोलीस तुम्हाला गरजेनुसार वैद्यकीय उपचार/तपासणीसाठी रुग्णालयात घेऊन जातील व महिला वैद्यकीय अधिकारी यांच्याकडून तपासणी करून घेतील.
- जर तुम्हाला आश्रय/निवारा हवा असेल तर तोही मिळवून देण्यास पोलीस सहकार्य करतील.
- महिला पोलीस अधिकारी पोलीस ठाण्यामध्ये नसतील तर संध्याकाळनंतर पोलीस स्टेशनमध्ये महिलेस बोलविता येत नाही.
- महिला सायबर गुन्ह्याबाबत सायबर सेलशी संपर्क साधू शकतात.
- एखाद्या महिलेला अटक करताना महिला पोलीस व महिला साक्षीदार असतात.
- महिला त्यांच्याप्रकरणी जिल्हास्तरावर पोलीस अधीक्षक/आयुक्त कार्यालयातील महिला व मुलांकरिता सहायता कक्ष यांच्याकडे मदत मागू शकतात.
- विनयभंग, लैंगिक अत्याचार, सायबर गुन्हे अशा अत्याचारांना बळी पडलेल्या महिलांची ओळख ही गोपनीय ठेवण्यात येईल.